

Nedersaksisch – wat 't is, waor 't is en hoo 't gebruikt wodt

Nedersaksisch is ne regionale taal dee vanolds in een groot deel van Nederland gebruikt wodt. 't Is de merakels olde en ok biezondere taal van 't noorden en oosten. 't Nedersaksisch is altied wal een eenheid ewes, al beston en besteet dee in 'n fleurege verscheidenheid. De eenheid besteet deur dezelde komaf, maor den varieert dus en dat is al naor gelang de regio. Deur de jaoren hen is d'r gin eenheidstaal Nedersaksisch ontstaon. Daor is ok nooit gebrek an ewes. In elk gebied wodt vanolds de eigen gewesteleke variant of heufdvariëteit gebruikt en deur menneg-ene ekoesterd. Binnen de gewesteleke vormen bestaot ok weer plaatseleke verschillen.

De heufdvariëteiten dee'j onderscheidt bunt, van 't noorden uut op 'n ri-jtjen ezet: Grönning's, Drents, Stellingwarfs, Sallands, Twents, Achterhooks en Veluws. Dee eigen taalnamen bunt ooit ontstaon bij de eeuwenolde benamingen van de regio's. Plaatsleke verschillen wodden deurgaons naor een darp of stad eneumd, zoas 't Riessens en 't Stienwiekers. Of naor een kleine streek, zoas 't Westerwolds en 't Westerkwarteers.

Nedersaksisch is ok 't Urks in de provincie Flevoland en de variëteit van de gemeente Bunschoten (provincie Utrecht). Ok 't Gooise 'Huizens' wodt as een vorm van Nedersaksisch beschouwd, net as 't Kollumerlands in de Friese streek Kollumerland, dat talem anslöt bij 't Grönning's van 't Westerkwarteer.

De heufdvariëteiten in de verschillende gewesten
(bron: Nedersaksisch in een notendop)

Struktuur: now en vrogger

De bouw van 'n taal kenmarkt dee taal. Ok bie j 't Nedersaksisch is dat zo. Wi-j kent dee taal as 'n regionale taal in Nederland, en zodoonde wodt dee taal heel vake verglekken met de heufdtaal van 't land, 't Nederlands. Wat dan opvölt is, beveurbeeld, dat de onbeklemtoonde *-en* zoas in woorden as 'laten', 'slijpen' en 'gebruiken' uut 't Nederlands, neet krek zo uut-esprokken wodt in 't Nedersaksisch. Dus neet zoas Nederlands *-en* of *-e*, maor as *-tn*, *-pm* en *kng*.

Zo is d'r natuurlek völle meer eigen an 't Nedersaksisch. Want 'laten' beveurbeeld hef in 't Nedersaksisch een *ao*-klank, en wodt dus in de meeste gebieden as *laoten* eschreven. Ok wal as *loaten* trouwens, veural daor waor dee klinker donker klinkt, met name in de provincie Grönningen, en wieter ok in Twente. 'Slijpen' is in 't Nedersaksisch *sliepen*, en *gebruiken* is *gebruken* of *gebroecken*, naor gelang 't gebied. De spellingsystemen van de verschillende regio's ligt vaste en wiekt onderling neet heel stark af. Ze zorgt veur een vast woordbeeld en dus veur leerbaorheid, leesbaorheid en schriefbaorheid. Bi-j starke klankverschillen wodt natuurlek wal verschillende tekens gebruikt. Een veurbeeld is 't woord 'goed': dat komt o.a. veur as *goud*, *good* en *goed*, al naor gelang 't ezeg wodt in een variëteit.

I-j könt alle klanken, woord- en zinsvormen van 't Nedersaksisch beschriev en de verschillen en ovvereenkomsten met andere talen bekieken en in schema's en regels vatten. Zoiets kö j dan ok nog verklaoren met regels. Regels dee de verschillen tussen de (heufd)variëteiten van de gewesten töt uitdrukking brengt bunt vanzelf al vake eformeleerd. De *aa*-klank in *late* of *laat* 'laat' beveurbeeld hef zich in sommege gebieden deurontwikkeld töt de donkere *oa* (Grönningens, noordelek Drents), in andere gebieden juist töt de heldere *ää* (zoas in 't Sallands, Oost-Veluws) en weer wieter töt de nog helderder *ae* (Stellingwarfs).

Verschillen met 't Nederlands en natuurlek met andere talen, zoas Engels, Duuts en Fries, bunt d'r neet alleneg op 't terrein van de klankleer (fonologie), maor ok op 't terrein van de woordvorming (morfologie), zinsleer (syntaxis) en 't veurkommen van woorden. *Anderweggens* 'elders' en *völderweggens* 'op veel plaatsen' zeg ie neet op dee menaere in 't Nederlands. *Waikschild* / *wiekscheld*, wat ezeg wodt van bonen met ne weke schelle, zeg ie ok neet op zonne menaere in 't Nederlands. Dee taal kent gin *anderweggens*, *wiekscheld* en meer van dat.

Veural in noordelek Nedersaksisch bunt zinskonstrukties as *umdat ze warken ekönd hef de vaste gewoonte* en neet, zoas in 't Nederlands 'omdat ze heeft kunnen werken'. Toch is 't soms neet zo strak as 't lik. Ne volgorde as *umdat ze kon warken* kan in zudelek Nedersaksisch weer wal, en zo is d'r völle meer.

De ontstaansgeschiedenis van 't Nedersaksisch plaatst dee taal naost 't Nederlands. Dus neet onder 't Nederlands, as 'dialect van 't Nederlands', een misverstand dat gelukkeg völle minder veurkump as ewes is. Een andere veurloper van 't Nedersaksisch is 't Oer- of Protogermaans, waar as eersten Oost-, Noord- en Westgermaans uut votkwammen. 't Westgermaans greujde van ±500 n.Chr. uut mekare in *Oldfrankisch* (ok wal: *Oldnederlands*), *Oldhoogduuts*, *Oldfries* en *Oldsaksisch* (ok: *Oldnederduuts*).

't Oldsaksisch ontwikkeln zich waar 't noo Noordwest-Duutslan en Noord- en Oost-Nederland heet. Eerst waen der Franken in oostelek Nederland, maor ton in 270 n.Chr. de Romeinse limes 't begaf, dat is de verdedigde grenze veural bi-j 't Riendal, trokken ze naor 't zuden. De Saksen vulden de ruimte in oostelek en noordoostelek Nederland op. 't Nedersaksisch ontwikkeln zich dus in 't oosten en noorden. Daortegenaoover zol uut variëteiten in 't westeleke kustgebied juist 't Nederlands ontstaon.

De fasen met eure jaortallen (bron: Nedersaksisch in een notendop)

Historisch van groot belang is de relatie met 't Nederduuts in Noord-Duutslan. 't Nedersaksisch aevenzo as 't Nederduuts (regionaal: *Nedderdüütsch*, Hoogduuts: *Niederdeutsch*) komt uut 't Oldsaksisch, zoas dat nog bekend is van 't Christeleke heldenepos *Heliand* van umendebiej 't jaor 825.

't Oldsaksisch hef zich ontwikkeld tot Middelnerduuts, in Noord-Duutslan maor ok in unze gewesten. In de fase van 't Middelnerduuts hebt de gewesteleke Nedersaksische talen van noo zich ontwikkeld. Dat wil zeggen de vormen van Niejnetersaksisch zoas Drents, Stellingwarfs, Twents enz. zo a'w dee töt vandage-de-dag kent.

't Oldsaksisch wodden töt an de Elbe esprokken en in 't noorden töt an Kiel. Van 't ende van de 10de töt in de 14de eeuw was d'r een sterke trek naor oosteleker gebieden en dat brach daar ok 't Middelnederduuts met. In Nederland was 't Oldsaksisch töt en met de Veluwe, in 't noorden töt en met de stad Grönningen. De Grönninger Ommelanden waen eerst Friestaleg, maor rond ±1500 was dee taal daar al helemaol vervongen deur 't Nedersaksisch.

't gebied van 't Oldsaksisch en 't daaruit ontstaone Middelnedersaksisch / Middelnederduuts in Nederland (bron: Nedersaksisch in een notendop)

Wardering, gebruik en veurzieningen

't Nedersaksisch / Nederduuts steet al eeuwenlank bekend as Saksisch en Nedersaksisch. De verschillende vormen bunt gin standaardtalen ewodden zoas Nederlands en Hoogduuts, maor toch wodden 't Nederduuts / Nedersaksisch as belangriek eschreven taal gebruikt. Dat was beveurbeeld in de Hanze en in de wereld van de Moderne Devotie. Vanaf de tweede helfte van de 17de eeuw zee'w 'n opkomst en later een greuj as eschreven taal in met name poëzie en proza.

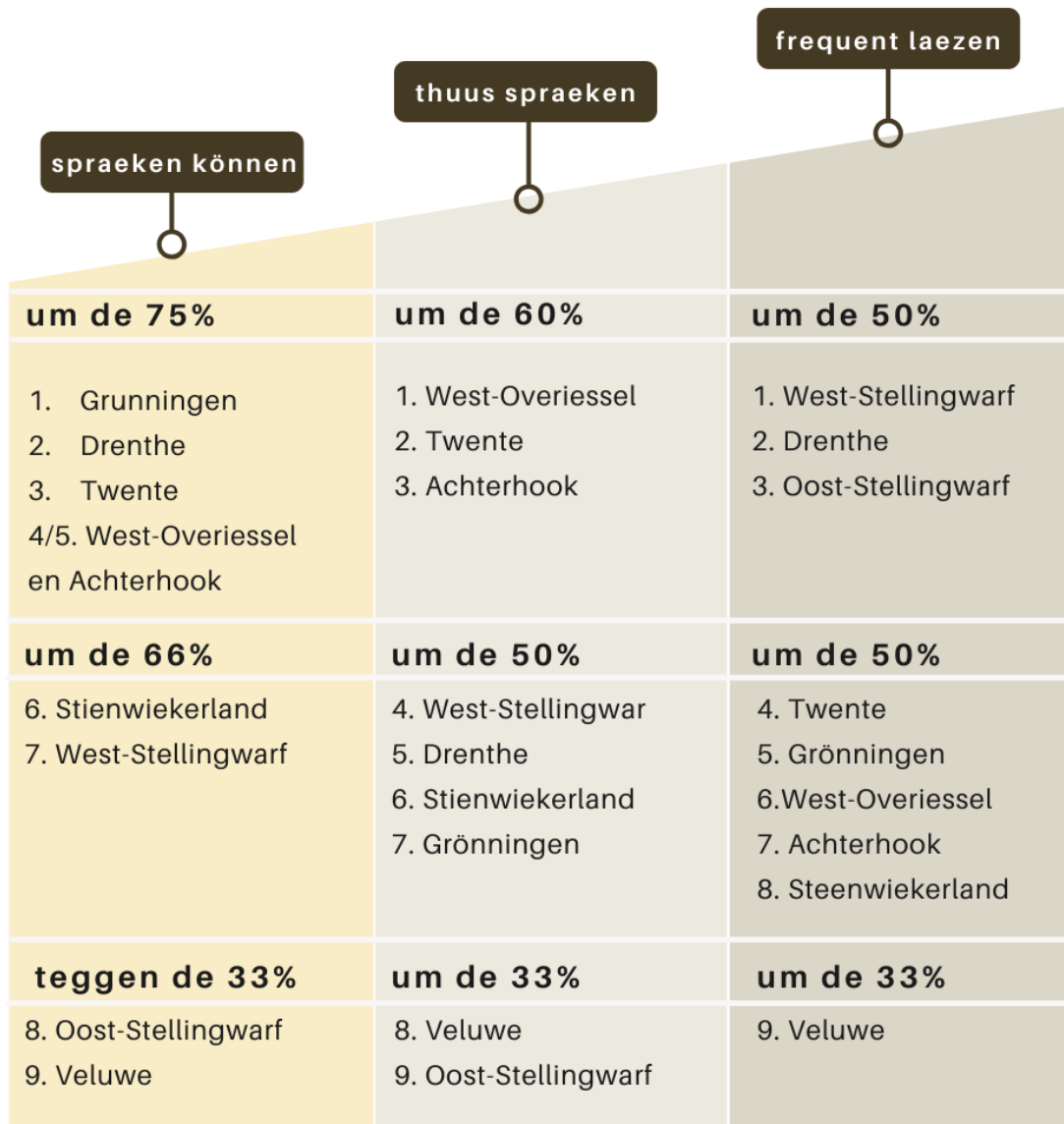
Pas met de invoering van 't Europees Handvest veur regionale talen of talen van minderheden in de jaoren negenteg hebt 't Nederduuts en 't Nedersaksisch beide nationale en internationale erkenning ekregen. In beide gevallen is de officiële anduding dee van regionale taal. In de meeste Noord-Duutse deelstaten gebeurn de erkenning in 't kader van deel III van 't handvest, beveurbeeld in Nedersaksen en Sleeswiek-Holstein. De Nederlandse landeleke aoverheid ('t riek) wol 't hollen bieje deel II.

In oktober 2018 is in de vorm van een nationaal Convenant Nedersaksisch de status as zelfstandege en volweerdege taal officieel vaste-legd deur de landeleke en regionale aoverheden. 't konvenant is onder meer d'r op ericht umme nog altied bestaonde bangegeheid um de taal te gebruiken - deur schaamte, een geveul van minderweerdegeheid - weg te nemmen en 't Nedersaksisch as volweerdege taal bleujen te laoten in alle domeinen, dus in alle denkbare situaties in 't laeven van de mensen. Dan könt ok nije generaties d'r volop gebruik van maken zonder dat ze der problemen bieje hoeft te veulen of deur te krieggen.

De provincies Grönningen, Drenthe, Aoveriessel, Gelderland, Friesland en de gemeenten Oost- en West-Stellingwarf geldt as 'eerstverantwoordelek' veur 't taalbeleid; 't riek werkt, ok naost 't konvenant, aanvullend. En natuurlek bunt d'r aardege wat private verenigings en instellingen dee zelf, ok al in de tied veur de Europese en nationale erkenningen, 't Nedersaksisch steunden en steunen.

Beheersing en in de praktijk gebruiken van 't Nedersaksisch geet neet helemaol geliek-op. Völle mensen könt eure eigen regionale vorm van 't Nedersaksisch redelek töt heel good praoten, maor maakt d'r gin of maor weinege gebruik van. Deur een geveul van schaamte, deur de opvatting da'j alleneg in 't Nederlands communiceern motten zollen, deur 't idee dat alles toch steuregan aovergeet naor 't Engels of umdat men 'neet good verstaonbaar' wezzen zol, en zo meer. Terwiel 't Europees Handvest en 't Convenant Nedersaksisch juist vraogt um een laevend gebruik in alle maatschappeleke domienien.

In 2003/2004 wodden een taaltelling Nedersaksisch ehollen naor 't beheersen en gebruiken van 't Nedersaksisch in Grönningen, Drenthe, Stellingwarf, Steenwiekerland, Salland, Twente, Achterhook en Veluwe, aoveral op dezelve menaere. In de volnde tabel laes ije een tal van belangrieke risseltaoten.

De regio's bevodderd naost 't praoten können', 't thuis praoten' en 'frequent laezen' (bron: Handboek Nedersaksisch (Assen, 2008)).

De meeste regio's beschikt elk aover een eigen streektaalinstituut veur t Nedersaksisch van 't eigen gebied. Daor is völle info te kriegen en ze könt hölpe been bij 't gebuiken van 't Nedersaksisch van eur gewest. Dee instellingen warkt ok, de ene meer, de andere wat minder, veur de scholen, met name veur 't basisonderwies. Op disse webstae Nedersaksisch.com bunt de webstae-adressen wal te vinnen. Veur een tal van aoverkoepelende zaken besteet SONT, de *Streektaalorganisaties Nedersaksisch Taalgebied*. Dee verteggenwoordegt 't Nedersaksisch ok bij de Noordduutse Bundesraat för Nedderdüütsch en in 't Nederlandse Europees Buro veur Kleine Talen (EBLT).

Wietere informatie oover 't Nedersaksisch

Wiej vervangt met disse tekst natuurlek neet de bestaonde infobeuke. Daor bunt völ en völ meer gegevens en inzichten in te vinnen. Wiej verwiest d'r kot naor, hieronder.

Beknopt, laesbaar en tegelieke toch uitvoereg, vertellende aover 't hele gebied, is *Nedersaksisch in een notendop. Inleiding in de Nedersaksische taal en literatuur*, deur Henk Bloemhoff, Philomène Bloemhoff-de Bruijn, Jan Nijen Twilhaar, Henk Nijkeuter en Harrie Scholtmeijer (Assen, 2019).

Van een jaor later is de Engelstalige versie, dat is de vertaling deur Hans Veenkamp: *Introduction to Dutch Low-Saxon. Language and Literature* (Assen, 2020).

Handboek Nedersaksische Taal en Letterkunde is helemaal wat de titel al angef: 't handbook veur 't Nedersaksisch, met heel völle informatie aover de taal en schrieverieje (onder redaktie van Henk Bloemhoff, Jurjen van der Kooi, Hermann Niebaum en Siemon Reker (Assen, 2008)). 't handbook is alleneg nog digitaal te raadplegen en kan zo wàl makkelek deurzoch wodden. Dat is op https://dbnl.org/tekst/kooi001hand01_01/

Engelstaleg bunt de heufdstukken aover fonologie, morfologie, syntaxis en aover sociolinguïstische aspekten van 't Nedersaksisch in *Language and Space. Dutch*, onder redactie van Frans Hinskens en Johan Taaldeman (Berlien, 2013).

Helemaal aover beheersing en gebruik is 't verslag van de taaltelling Nedersaksisch:

<https://www.stellingia.nl/wp-content/uploads/2014/12/Taaltelling-Nedersaksisch-1.pdf>

Good laesbaar bunt ok de Nedersaksische afleverings uut *Taal in stad en land*, ne riege publicaties aover de Nederlandse en Vlaamse regionale talen en dialecten onder redactie van Nicoline van der Sijs. Ze bunt digitaal deur te zeuken:

Gronings (2002), deur Siemon Reker:

https://www.dbnl.org/tekst/reke001gron02_01/index.php

Stellingwerfs (2002), deur Henk Bloemhoff:

https://www.dbnl.org/tekst/bloe011stel01_01/index.php

Drents (2004), deur Henk Bloemhoff en Henk Nijkeuter:

https://www.dbnl.org/tekst/bloe011dren01_01/index.php

Sallands, Twents en Achterhoeks, deur Jan Nijen Twilhaar:

https://www.dbnl.org/tekst/twil001sall01_01/index.php

Utrechts, Veluws en Flevolands, deur Harrie Scholtmeijer (2002):

https://www.dbnl.org/tekst/scho017utre01_01/index.php

De beide bekende bloemlaezingen Nedersaksische poëzie en Nedersaksisch proza, elk met wark van nao WO II, geeft vlot een inkiek in de schrieverieje. Dit bunt de titels: *Verrassend Nedersaksisch. Gedichten uit Groningen, Drenthe, Stellingwerf, Salland, het Land van Vollenhove, Twente en de Veluwe* (Grunningen, 2010) en *Gloepends mooie verhalen uit Stellingwerf, Groningen, Drenthe, Salland en het Land van Vollenhove, Twente, de Achterhoek en de Veluwe* (Beilen, 2014).

(HBL., 15-5-2021)